

Драгић М. ЖИВОЈИНОВИЋ*
Историјски институт
Београд

О ЦАРУ ПЕТРУ ИЗ ПОВЕЉА СВЕТОМ ЂОРЂУ СКОПСКОМ**

Анстракт: У раду се подвргавају анализи спискови ктитора и даривалаца манастира Светог Ђорђа код Скопља, забележени у хрисовуљама бугарског цара Констанина Тиха (1257–1277) и српског краља Милутина (1282–1321) овој монашкој заједници. Посебна пажња посвећује се мистериозној личности цара Петра, коју су различити истраживачи у последњих стотинак година идентификовали са више особа из периода од прве половине X до краја XII stoleћа. Циљ ове студије јесте да се, упоређивањем обавештења других извора, потврди хипотеза да је Петар из повеља у ствари Константин Бодин, син Михаила Зетског и потоњи српски краљ, који је 1072. крунисан у Призрену за цара Бугарске под старим владарским именом које је носио и син цара Симеона.

Кључне речи: Свети Ђорђе Скоропостижни (Горг), Скопље, цар Петар, Србија, Бугарска, Византија, цар Константин Тих Асен, краљ Стефан Урош II Милутин, Константин Бодин, XI/XIII–XIV век.

Манастир Светог Ђорђа Скоропостижног (Горга) на Виргинском брду,¹ над реком Серавом код Скопља, некада прва монашка обитељ српске државе – у време када је краљ Стефан Урош II Милутин проширио међе свог отачаства на југ – опстаје само као сећање о коме сведоче неколики владарски акти сачувани у хиландарском архиву. Не може се ни

* dragic.zivojinovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

¹ О епитету „горг“ који се придевао светом Ђорђу уп. В. Катсарός, *Άγιος Γεώργιος ο Γοργός: Η αλληγορική ερμηνεία στην εννοιολογική μετάλλαξη του επιθέτου*, ЗРВИ 50 (2013) 505–519.

са сигурношћу рећи где се налазио, док се његова бурна четворовековна повест, испуњена бројним успонима, падовима, разарањима и васкрснућима, по свему судећи, окончала када „лѣта #šĭlŭs [6936] оузѣше Измаилтѣни светога великомоученика Христова Георѣгиа, мѣсеца априла въ кѣ [27] днь, при цари Моурат-беѣгоу“.² Смрт скопског архиепископа Матеја, који се представио у Господу 11. јануара 1428. године, претходила је нестанку манастира за нешто више од три месеца.³ На месту хришћанског општежића, како се чини, никла је у другој четвртини XV столећа скопска мошеја султана Мурата II (1421–1451), која је дочекала и наше дане.⁴

У архиву српске монашке заједнице на Светој Гори Атонској налазе се три документа који се тичу манастира Светог Ђорђа: две хрисовуље које су Горговом киновиону упутили бугарски цар Константин Тих Асен и српски краљ Милутин,⁵ као и повеља којом господин Вук Бранковић Хиландару поклања скопску обитељ са свим њеним метосима.⁶ Захваљујући овом последњем чину, у релативну сигурност светогорске републике доспеле су једине две преживеле даровне исправе из некада богате документарне баштине манастира на Серави.

За разлику од златопечатне повеље српског владара, која никада није довођена у сумњу, даровница цара Константина Асена претрпела је праву баражну ватру (хипер)критичких удара, а у бугарској медијевистици и даље су подељена мишљења да ли је реч о фалсификату, интерполисаном или веродостојном документу. Тако су Јордан Иванов, Иван Дујчев и Страшимир Лишев веровали да се ради о аутентичном акту из XIII

² Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*. Књига I, Београд 1902, н° 246, 78 [= *Записи и натписи*].

³ *Записи и натписи*. Књига IV, Сремски Карловци 1923, н° 6123, 25.

⁴ С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића о даровању скопског манастира Светог Георгија манастиру Хиландару*, ССА 8 (2009) 127–128, где је дат и опсежан преглед литературе која се бави покушајима убикације.

⁵ За најновија издања, са списком претходних едиција и релевантне литературе, уп. *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*. Књига I (1186–1321), прир. В. Мошин – С. Ђирковић – Д. Синдик, Београд 2011, н° 74, 253–258 (Тих); н° 92, 315–329 (Милутин) [= *Зборник повеља и писама*]. Превод хрисовуље Константина Тиха на енглески у: К. Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria (7th–15th Century). The Records of a Bygone Culture*, Leiden–Boston 2008, 487–494.

⁶ Критичко издање, са преводом на модерни српски језик и фотографијом документа: С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића*, 119–128, 121 (издање), 122 (превод).

столећа;⁷ Георги Баласчев, Петар Мутафчиев и Петар Петров доказивали су да је то, у ствари, фалсификат;⁸ Михаил Андрејев и Димитар Ангелов сматрали су како је повеља фалсификат састављен, најпре, на основу Милутиновог акта, али да се њени подаци могу користити јер потичу из аутентичних исправа;⁹ за Валерија Стојанова ради се о препису из XIV столећа, тзв. „неаутентичном оригиналу“ (*faux diplomatique*) састављеном на основу веродостојних докумената.¹⁰ С друге стране, руски научници још од Григорија Иљинског, преко Јевгенија Наумова и минуциозних анализа Љубов Горине, закључно са свеобухватним проучавањима Владимира Мошина, непрестано аргуменују стајалиште о аутентичности и оригиналности хрисовуље.¹¹

Експозиција обеју повеља приповеда на сличан (али, не на истоветан) начин о царском ктитору и другим племенитим добротворима и прилагачима владарског рода, који су од XI до XIII столећа помагали манастир код Скопља дарујући му новац, поседе, зависне људе, трговачке повластице и ослобађајући га појединих намега. Листе донатора у бугарском

⁷ Ђ. Иванов, *Български старини из Македонија*, фот. изд. под ред. на Б. Ст. Ангелов и Д. Ангелов, София 1970, 578–581; И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина II: Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство*, София 1944, 350–351; С. Лишев, *Термин „работник“ в Рильской, Виргинской и Мрачской грамотах XIV в.*, Византийский временник 24 /49/ (1964) 198–201.

⁸ Г. Баласчев, *Същински ли е хрисовулът от цар Константина Тиха (1258–1277 г.)?*, Минало 2/5–6 (1911) 178–187; П. Мутафчиев, *История на българския народ II*, София 1943, 140; П. Петров, *Към въпроса за автентичността на Виргинската грамота и съдържащите се в нея сведения*, Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“. Философско-исторически факултет 51/2 (1958) 169–255.

⁹ М. Андреев – Д. Ангелов, *История болгарского государства и права*, Москва 1962, 55–56, бр. 4; М. Андреев, *Ватопедската грамота и въпросите на българското феодално право*, София 1965, 39, нап. 30, 112; *История на България III: Втора българска държава*, отг. ред. С. Лишев, София 1982, 192 (Д. Ангелов). Уп. и Д. Ангелов, *Аграрните отношения в Северна и Средна Македонија през XIV век*, София 1958, 16, где не доводи у сумњу ауторство Константина Тиха.

¹⁰ В. Стојанов, *Дипломатика на средновековните извори. Владетелски документи*, София 1991, 105–106.

¹¹ Г. А. Иљинский, *Грамоты болгарских царей*, Москва 1911, 20–21, 32, 96; Е. П. Наумов, *К вопросу о подлинности некоторых болгарских грамот XIII–XIV в.*, Известия на института за история 14–15 (1964) 545–546; Лю. Горина, *К вопросу о подлинности Виргинской грамоты*, Советское славяноведение 1/5 (1965) 60–68; В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги-Горз Скопски*, Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија I, Скопје 1975, 97–177.

и српском документу садрже по дванаестак имена, а међусобне разлике нису знатне. Тако у златопечатној даровници Константина Тиха читамо:

„Съшъдшю царьствоу ми въ Долнаѧ Земля, обрѣте царьство ми манастирь великомаченика Христова Георгиа Горга, **сздаѧна Романомъ светоимъ царемъ**, на брѣдѣ Виргинѣ прѣмо Скопии града надъ Серѣвѧ. И наводомъ иноплеменнокъ Агарѣнъ изгоубовѣша вса правила своѧ и метоха своѧ, падша до основаниа и пакоѣ светоимъ кир' Алеѣзимемъ царемъ създаѧна и въздвиженна и прославленна (...) Изнесе прѣдъ царство ми архимѣдрить (...) правила и хрисовоула светоихъ и правовѣрноихъ цареи прѣжде мене бовшихъ и крали, и светаго Романа царѣи, Диогена царѣ, светаго Петра царѣ, кир' Никифора царѣ и прочиихъ, и светаго кир' Алеѣзѧа царѣ, Калоѣюана царѣ, кир' Маноила царѣ, кир' Тодора царѣ, кир' Исакѣ царѣ, светаго Симеона Немана дѣда царьствоу ми, Ватацѣ царѣ, Калимана ц(а)рѣ, (...) царьство ми приѣмъ и прочете (...) и крѣпѣаише оутврѣдоихъ паче всѣхъ цареи и крали вишеписанноихъ.“¹²

Док се у нарацији хрисовуље Стефана Уроша каже:

„Акоже бо светии и православнии испрѣва бивѣшии царие грѣцеси и българѣси, обаче и кралине Сръбскыне землѣ, многоусердноую любовь и попечение имоуште къ светымъ (...) црквамъ, такожде и кралѣвство ми онѣмъ правовѣрнимъ и светымъ царемъ и кралемъ прѣжде бивѣшимъ ревнуюе поревновахъ (...) Обрѣте кралѣвство ми Светаго и великаго моченика Христова Георгиа прѣмо Скопию градоу на Серавѣ, на брѣдѣ рекомѣмъ Вергинѣ, отъ много лѣтъ запоустѣвшюу и разорена отъ основаниа (...) И видѣ кралѣвство ми правила и оутврѣждениа, хрисоволе светыихъ и правовѣрнихъ царь и краль прѣжде мене бивѣшихъ: **светаго Романа цара наипрѣвааго ктитора** светому мѣстоу семоу, Диогена цара, Петра цара, кврѣ Никифора цара и светаго кврѣ Алеѣзѧа цара и светаго Симеона Неманѣ, Асана цара, Ватаца цара, Калимана цара, Стѣфана прѣвовѣчанаго кралѧ, Константина цара и родитѣла кралѣвства ми кралѧ Уроша прѣвааго и кврѣ Андроника цара Палеолога вѣторааго. Тѣхъ всѣхъ (...) хрисоволе ихъ прочѣть (...) и крѣпѣаише оутврѣдихъ паче всѣхъ царь и краль вишеписанныхъ.“¹³

Утемельитель манастира је „свети Роман цар“, а за њим су, према бугарском документу, повеле издавали цареви Диоген, Петар (са епитетом „свети“), Ниѣифор, Алексије (свети), Калоѣоан, Маноил, Тодор, Исак, Ватац, Калиман и свети Симеон Немања. У српској, пак, исправи нема четворице царева од Калоѣоана до Исака, Петар није „свети“, али су зато споменути цареви Асан, Константин и Андроник II Палеолог, као и српски краљеви Стефан Првовенчани и Урош I.¹⁴

¹² *Зборник повеља и писама*, н° 74, 254–255, ред. 6–13.

¹³ *Зборник повеља и писама*, н° 92, 316–317, ред. 5–24.

¹⁴ Списак „светих“ владара унеколико се разликује у двама повељама. Тихова исправа познаје четворицу (Романа, Петра, Алексија и Немању), а Милутинова тројицу „светаца“

Већ идентификација ктитора отвара проблем времена настанка ове монашке установе, јер постоје две школе мишљења:¹⁵ они који сматрају да се заправо ради о сину бугарског цара Петра (927–969), евнуху и марионети у Самуиловим рукама, титуларном цару Роману (980–991) и они који држе да је реч о византијском императору Роману III Аргиру (1028–1034). Хипотезу о ктитору-евнуху лансирао је Павел Јозеф Шафарик, потом ју је прихватио Константин Јиречек, а за њим старији нараштај бугарских медијевишта и понеко од српских истраживача, да би напослетку прерасла у званичан став модерне бугарске историографије.¹⁶ Претпоставку да је Роман Аргир оснивач, први је изнео Радослав Грујић, а детаљно образложење сачинио је Мошин.¹⁷ Један од снажнијих

(недостаје Петар). Немамо одговор на питање зашто је Петров статус различит, а није нам познат ни критеријум за употребу светачког епитета будући да је, од свих поменутих личности, једино сигурна канонизација Симеона Немање.

¹⁵ Усамљен у ставу да је дотични Роман заправо цар Гаврило Роман Радомир (1014–1015), син и наследник Самуилов, био је С. Новаковић, *Балканска питања и мање историјске-политичке белешке о Балканском полуострву 1886–1905*, Београд 1906, 27. Г. А. Ильинский, *Грамоты болгарских царей*, 108, мислио је да је ктитор византијски цар Роман IV Диоген (1068–1071) – он се, међутим, спомиње нешто доцније у повељи само под породичним именом.

¹⁶ Р. Ј. Šafařík, *Památky dřevního písemnictví jihoslovanův*, Praha 1873², 27; К. Иречек, *История на българите*. С поправки и добавки от самия автор, ред. П. Петров, София 1978, 227, нап. 38; К. Јиречек – Ј. Радонић, *Историја Срба II: Културна историја*, Београд 1978², 70, 190–191. В. Кънчов, *Град Скопие. Бележки за неговата настояще и минало*, Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец 11/55–56 (1898) 86; С. С. Бобчев, *Старобългарски правни паметници*, София 1903, 154; В. Иванова, *Стари църкви и манастири в българските земи (IV–XII в.)*, Годишник на народния музей 4 (1922–1925) 510–511; И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина II*, 338–341; П. Петров, *Към въпроса*, 219–225; *История на България II: Първа българска държава*, отг. ред. Д. Ангелов, София 1981, 358 (Д. Ангелов), 403 (П. Петров); *История на България III*, 40 (П. Тивчев), 196 (Д. Ангелов), 272 (П. Петров); В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, Сремски Карловци 1920, 11–12. С. Пириватрић, *Самуилова држава. Обим и карактер*, Београд 1997, 145, у начелу оставља питање отвореним, али уопште не искључује ову комбинацију.

¹⁷ Р. Грујић, *Властелинство Светога Ђорђа код Скопља од XI–XV века*, ГСНД 1 (1925) 46–48; исти, *Скопска митрополија. Историски преглед до обновљења Српске патријаршије 1920 г.*, Скопље 1933; 58; В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги*, 116–120, 184, нап. 7. Занимљиво је то да је Д. Ангелов, *Аграрните отношения*, 16, најпре дозвољавао могућност Аргировог ктиторства, да би касније ревидирао став.

Мошинових аргумената јесте чињеница да формулар Тихове исправе наликује византијским актима XI–XII столећа, те да се у правном и техничком вокабулару нигде не наилази на протобугарске изразе, што би, највероватније, морао бити случај да је коришћен предлог бугарског ауктора из X века. Поред свега, озбиљан недостатак теорије о ктиторству титуларног цара-евнуха, јесте и то што њени заступници (са изузетком Петрова) сматрају да је „свети Петар цар“ из повеље, отац Романа-шкопца и син цара Симеона (893–927)!¹⁸ Тиме долазимо у ситуацију да се време оснивања Светог Ђорђа помера у прву половину X столећа, а да стварни ктитор постаје цар Петар, док његов несрећни син мора да се задовољи положајем „другог“ или „новог ктитора“, без обзира на то што извор изричито говори о томе како је манастир сазидао Роман. Решавањем загонетке на тај начин што се као „Роман и Петар“ узимају бугарски цареви X века, нарушава се скоро савршени хронолошки поредак, видећемо касније уз незнатна одступања, навођења владара у обе хрисовуље. Између њих двојице, наводно сина и оца, налази се цар Диоген, за кога постоји консензус скоро свих истраживача да представља трагичног хероја Манцикерта, византијског василевса Романа IV Диогена.¹⁹

После цара Петра, о коме ће више речи бити доцније, помињу се цареви Нићифор и Алексије – несумњиво Нићифор III Вотанијат (1078–1081) и Алексије I Комнин (1081–1118).²⁰ За њима следе цареви Калојоан – Јован II Комнин (1118–1143),²¹ Маноил – Манојло I Комнин (1143–1180),²² Тодор – Теодор Комнин Дука Анђео (1214–1230),²³ Исак – Исак II Анђео

¹⁸ В. Иванова, *Стари църкви и манастири*, 510–511; И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина II*, 341. Неоспорна је чињеница да је Симеонов син био канонизиран, док је његов светачки култ био прилично распрострањен – уп. И. Биљарски, *Покровители на Царството: Св. Цар Петър и Св. Параскева-Петка*, Софија 2004.

¹⁹ В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги*, 119, 184, нап. 8.

²⁰ Исто, 119, 184, нап. 10–11; И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина II*, 339.

²¹ И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина II*, 339; В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги*, 119, 184, нап. 12. Да је реч о бугарском цару Калојану (1197–1207) сматрали су В. Иванова, *Стари църкви и манастири*, 511; Р. Грујић, *Властелинство Светога Ђорђа*, 49; исти, *Скопска митрополија*, 59; П. Петров, *Към въпроса*, 226.

²² И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина II*, 339; В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги*, 119, 184, нап. 13.

²³ Р. Грујић, *Властелинство Светога Ђорђа*, 49; исти, *Скопска митрополија*, 59; И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина II*, 339; В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги*, 119–120, 185, нап. 14 [Мошин теоретски дозвољава, ако

(1185–1195, 1203–1204),²⁴ док списак владара у бугарској повељи завршавају Симеон Немања – српски велики жупан (1166–1196) и цареви, византијски Ватац – Јован III Дука Ватац (1222–1254) и бугарски Калиман – Коломан Асен (1241–1246).²⁵ У српској повељи постоје још и цар Асан – Јован Асен II (1218–1241), краљ Стефан Првовенчани (1196–1228), цар Константин – Константин Тих Асен, краљ Урош I (1243–1276) и цар Андроник II Палеолог (1282–1328).²⁶ Недостају, међутим, Јован II Комнин, Манојло I Комнин, Исак II Анђео и Теодор Дука Комнин Анђео.²⁷

Што се личности цара Петра тиче, већ је напоменуто како га је један број истраживача идентификовао са истоименим наследником цара Симеона.²⁸ Иљински је сматрао да се ради о саоснивачу Другог бугарског царства, Теодору Петру (познатом и као Калопетар у латинским изворима), најстаријем од браће Асена.²⁹ На ову тезу Грујић је имао приговор да Калопетар никада није владао Скопљем, а да јој ни хронолошки несклад не иде на руку, те је истакао да би „... вероватнија... била комбинација да се под царем Петром има разумети српски принц Бодин, кога су устаници... прогласили царем и назвали Петром, јер је он, после победе... над византиским... дуком Дамјаном Даласеном, могао ући у Скопље и издати потврду повластица манастиру Св. Ђорђа... Али још вероватније изгледа, да је то могао бити цар Петар Дељан (1040–1041) који је од Византије отео Скопље и многе друге области...“.³⁰ Петров је мислио да се поистовећивањем цара Петра са Константином Бодином савршено

би се строго поштовао хронолошки редослед, и могућност да то буде трновски цар Теодор Петар (1185–1197)]. Насупрот њима, Р. Ј. Šafařík, *Ramátky*, 27; С. С. Бобчев, *Старобългарски правни паметници*, 154; Г. А. Иљинский, *Грамоты болгарских царей*, 108, сматрали су да је реч о никејском цару Теодору II Ласкарису (1204–1222).

²⁴ В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги*, 120, 185, нап. 15.

²⁵ Исто, 120–121, 185, нап. 16–18. О родбинским везама Тиха и Немање уп. С. Пириватрић, *Једна претпоставка о пореклу бугарског цара Константина Асена „Тиха“*, ЗРВИ 46 (2009) 313–331.

²⁶ Р. Грујић, *Властелинство Светога Ђорђа*, 49; исти, *Скопска митрополија*, 58–60; В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги*, 210–211, нап. 8–15.

²⁷ И то у делу од Алексија Комнина до Стефана Немање.

²⁸ Р. Ј. Šafařík, *Ramátky*, 27; С. С. Бобчев, *Старобългарски правни паметници*, 154; В. Иванова, *Стари църкви и манастири*, 510–511; И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина II*, 341.

²⁹ Г. А. Иљинский, *Грамоты болгарских царей*, 108.

³⁰ Р. Грујић, *Властелинство Светога Ђорђа*, 48. Нешто касније, међутим, Грујић (*Скопска митрополија*, 58) не спомиње више Бодина, већ искључиво Дељана.

поклапа хронолошки ток наратије, јер Бодиново крунисање у Призрену (1072) претходи владавини Нићифора Вотанијата (1078–1081).³¹ Истог је мишљења био и Мошин,³² а недавно се у прилог таквог решења изјаснио и Ђорђе Бубало.³³

Догађаје који су сина зетског кнеза и, потоњег првог српског краља, Михаила Војиславића (1052–1081) привремено уздигли до царског звања, најподробније је описао Скиличин Настављач, а понешто се може дознати од Нићифора Вријенија и из *Летописа попа Дукљанина*.³⁴ У рану јесен 1072. избио је устанак против византијске власти у теми Бугарској, а на његовом челу био је потомак истакнутог племићког рода Ђорђе Војтех. Побуњеници су се обратили за помоћ српском владару Михаилу који им је послао свог сина Константина Бодина, заједно са војним заповедником Петрилом и четом од 300 бораца. Окупљена бугарска властела прогласила је у Призрену Бодина за цара, под именом Петра,³⁵ старим владарским именом Симеонове династије. Избор српског принца није био случајан, будући да је он био чукун-унук цара Самуила по женској линији, тј. његова баба по оцу рођена је у браку кнеза Јована Владимира и Теодоре Косаре Самуилове.³⁶ Ромејска војска под вођством дуге Дамјана Даласена потучена је до ногу, а потом су Бугари и Срби заузели Скопље, седиште теме Бугарске. Но, раздвајање устаничких снага и одлазак Бодина на север, ка Нишу, а Петрила ка југу, према Охриду и

³¹ П. Петров, *Към въпроса*, 225.

³² В. А. Мошин, *Грамотите на манастирот Св. Георги*, 119, 184, нап. 9; 210, нап. 5.

³³ Ђ. Бубало, *Писана реч у српском средњем веку. Значај и употреба писаних докумената у средњовековном српском друштву*, Београд 2009, 77.

³⁴ *Ioannes Scylitzes Continuatus*, ed. E. Th. Tsolakès, Thessaloniki 1968, 163–165; *Georgii Cedreni Compendium Historiarum* II, ed. J. Bekker, Bonnae 1839, 714–719; *Nicephori Bryennii Commentarii*, ed. A. Meineke, Bonnae 1836; 100, 102–103; *Византијски извори за историју народа Југославије*. Том 3, прир. Ј. Ферлуга – Б. Ферјанчић – Р. Катичић – Б. Крекић – Б. Радојчић, Београд 1966, 177–186, 237–241 [= *ВИНЈ* 3]; *Грчки извори за бугарската историја*. Том VI, ред. М. Войнов – И. Дуйчев – В. Тъпкова-Заимова, Софија 1965, 334–337 [= *ГИБИ* 6]; *ГИБИ* 7, ред. С. Лишев – П. Тивчев – В. Тъпкова-Заимова – Г. Цанкова-Петкова, Софија 1968; 115; *Gesta regum Sclavorum* I, крит. изд. и прев. Д. Кунчер, Београд 2009, 158–161.

³⁵ J.-C. Cheynet, *La place de la Serbie dans la diplomatie byzantine à la fin du XIe siècle*, ЗРВИ 45 (2008) 91, каже чак „...под именом Петра III“!

³⁶ *Gesta regum Sclavorum* I, 140–143. Уп. и В. Н. Златарски, *Историја на бугарската држава през средните векове II: Бугарија под византијско владичество (1018–1187)*, Софија 1934, 141.

Костуру, довело је, напоследку, до пораза, пропасти покрета и заробљавања самог „цара Петра“. Сужањ је одведен чак у Антиохију, али је његов отац, унајмљујући млетачке поморце, успео да испослује Бодиново ослобађање и повратак кући.³⁷

Остаје питање да ли је Константин Бодин могао и имао времена да обдари манастир Светог Ђорђа Скоропостижног. Горгова обитељ, настала непуних 50 година пре Бодиновог доласка у Скопље као царска задужбина, била је најважнија монашка установа управног седишта теме Бугарске, а вероватно и ширег подручја. Није немогуће да је млади цар био изузетно мотивисан да преузме покровитељство над заједницом посвећеном најзначајнијем свецу-ратнику. Зар није управо извојевао велику победу, али тек прву у низу потребних. Стога не би требало да чуди ако је пожелео да молитве за предстојеће тријумфе падну на добро обрађено пло.

Није то једина веза између Бодина и светог Георгија. У Археолошком музеју у Цариграду налази се оловни печат с краја XI века, коме на аверсу и реверсу стоји кружни натпис: [Κ(ύρι)ε βοήθ]ει Κοιν[ο]σ[τ]αυτ[ο]ν[ο]ν [π]ροτο[σ]εβαστ[α]ν[ο]ν καὶ ἐξουσιαστ[η]ν Διοκλ[ι]ας (καὶ) Σερβ[ι]ας] – Господе, чувај Константина протосеваста и ексусијаста Дукље и Србије. Особи која га је открила, није било тешко да га повеже са најпознатијим српским Константином из те епохе – краљем Бодином.³⁸ Занимљиво је да су на лицу и наличју печата војнички светитељи: Теодор и Ђорђе.³⁹ Жан Клод Шене изражава чуђење што нема ликовне представе најпопуларнијег свеца-ратника југоисточне Европе – светог Димитрија Солунског, док понуђени избор покушава да објасни утицајем вишегодишњег боравка у Антиохији (у случају Теодора) и евентуалном намером да се учини омаж Комнинима (у случају Георгија), мада не постоје чврсти докази да је свети Ђорђе заиста био омиљени ратни патрон царске породице.⁴⁰

³⁷ *ВИНУ* 3, 183–184; *ГИБИ* 6, 337; К. Жиречек, *Историја Срба I: Политичка историја до 1537. год.*, Београд 1978², 135–136; С. Лишев, *Към въпроса за неуспеха на въстанието в Македония през 1072 г.*, *Исторически преглед* 12/1 (1956) 74–79; Г. Г. Литаврин, *България и Византия в XI–XII вв.*, Москва 1960, 402–409; *Историја Црне Горе I: Од најстаријих времена до краја XII вијека*, Титоград 1967, 392–393 (Ј. Ковачевић); *Историја српског народа I*, ур. С. Ђирковић, Београд 1981, 190–191 (С. Ђирковић); И. Божилов – В. Гюзелев, *История на средновековна България VII–XIV век*. История на България в три тома. Том I, София 1999, 403–405.

³⁸ J.-C. Cheynet, *La place de la Serbie*, 90. Што се титуле ексусијаста тиче, П. Коматина, *Византијска титула Константина Бодина*, *ЗРВИ* 48 (2011) 61–76, показао је да она представља признање вишег, краљевског ранга српског владара.

³⁹ J.-C. Cheynet, *La place de la Serbie*, 90.

⁴⁰ *Исто*, 95.

Требало би истаћи, напоследку, још једну нит која је, чини се, повезивала краља Бодина и светог Ђорђа. Његов други син носио је светитељево име.⁴¹ Био је миљеник своје мајке, Норманке Јаквинте из Барија, а могуће је да је и оцу највише прирастао за срце. У два наврата пео се на краљевски престо Дукље, активно се мешао у послове суседне Рашке, *Летопис пона Дукљанина* нема лепих речи за њега, а на крају је скончао у цариградској тамници.⁴²

Све досад изнесено не мора нужно водити закључку да је „свети цар Петар“, о коме приповедају златопечатне даровнице бугарског и српског владара манастиру Светог Ђорђа Горга на Виргинском брду крај Скопља, управо Константин Бодин, протосеваст и краљ, и да је другачија идентификација немогућа. Мислимо, ипак, да је стара хипотеза сагледана из новог угла и да је њена потпора ојачана, иако и даље није, нити може да буде, необорива.

⁴¹ Бодин је имао синове Михајла, Ђорђа, Архириза и Тому. Уп. *Gesta regum Sclavorum* I, 161–162.

⁴² *Gesta regum Sclavorum* I, 163–164, 170–179; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, Београд 2006, 5, 101, 113–114, 117, 122–123, 125, 128–129, 132, 144.

Dragić M. Živojinović

**ABOUT TSAR PETER
FROM THE CHARTERS TO ST. GEORGE OF SKOPJE**

Summary

The lists of *ktetors* and donors of the monastery of St. George the *Gorgos* near Skopje, written down in the chrysobulls of Bulgarian Tsar Constantine Tych (1257–1277) and Serbian King Milutin (1282–1321), are analysed in the article. Special attention is devoted to the mysterious person of Tsar Peter, whom various scholars in the last 150 years identified with different historical figures who had lived in a broad period ranging from the first half of the 10th century to the late 12th century. The aim of the study is to confirm the hypothesis, by comparing data from other sources, that Peter from the charters is in fact Constantine Bodin, Mihailo of Zeta's son and the later Serbian king, who was crowned Bulgarian Tsar in 1072 in Prizren, under the old ruler's name also borne by the son of Tsar Symeon.

Keywords: St. George the *Gorgos*, Skopje, Tsar Peter, Serbia, Bulgaria, Byzantium, Tsar Constantine Tych Asen, King Stephen Uroš II Milutin, Constantine Bodin, XI/XIII–XIV centuries.

Чланак примљен: 30. 04. 2015.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 30. 07. 2015.